

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
·НЕОФИТ РИЛСКИ·
БЛАГОЕВГРАД**

**ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА
КАТЕДРА „СОЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА“**

РАЯ СТЕФАНОВА ДИМИТРОВА

АВТОРЕФРАТ

на дисертация на тема:

**КОНСТИТУИРАНЕ НА ХИМЕРНАТА ГРУПА КАТО
ДЕВИАНТНА СУБКУЛТУРА С КРИМИНОГЕНЕН
ПОТЕНЦИАЛ**

**Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен
„доктор“, по научна специалност „Теория на възпитанието и
дидактика“ (Социална педагогика)**

Научен ръководител – доц. д-р Николай Цанков

БЛАГОЕВГРАД, 2020г.

Дисертационният труд е в обем на 224 страници. В структурно отношение се състои от увод, три глави, заключение, препоръки, литература и приложения. Основният текст на дисертацията е 206 страници, 12 страници литература, 3 приложения. Трудът съдържа 18 таблици, 18 диаграми, 13 фигури и 5 графики. Използваната литература включва общо 231 заглавия, като 107 са на кирилица, а 124 на латиница.

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за защита от Катедра „Социална педагогика” при Факултета по педагогика на 09.12.2020г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Актуалност на проблема	4
Методологическа и методическа определеност на изследването.....	5
Младежки субкултури – конституиране и профили.....	8
Химерната група като девиантна субкултура.....	10
Механизми за конституиране на химерната група като субкултура с криминогенен потенциал (емпирично изследване)	11
Дизайн на емпиричното изследване.....	11
Анализ на получените резултати.....	16
Анализ на резултатите от анкетно проучване.....	16
Анализ на динамиката на противообществените прояви и престъпността сред непълнолетните (по данни на НСИ).....	17
Анализ на интервю с непълнолетни с девиантно и делинквентно поведение.....	19
Метод на индивидуалната експертна оценка.....	25
Социалнопедагогически модел за превенция.....	29
Изводи.....	39
Препоръки.....	41
Основни приноси на дисертационния труд.....	42
Публикации по темата на дисертационния труд.....	43

АКТУАЛНОСТ НА ПРОБЛЕМА

Проблемът за девиантното и делинквентно поведение сред подрастващите е бил разглеждан и обсъждан от научната общност в продължение на години и ще бъде актуален предмет за редица изследвания и научни разработки. Различните концепции в тази насока са спомогнали за детерминиране на широк обхват от отговори за неговото възникване, протичане и противодействие. Въпреки това, в условията на съвременната реалност, този проблем превзема все повече полета, а неговото действие се превръща в модерна тенденция, която младите хора следват.

Настоящото научно изследване разглежда концепцията за конституирането на химерната група като девиантна субкултура с криминогенен потенциал, който се детерминира от конкретни фактори и причини, отнасящи се до основните социализиращи институти. Влиянието на групата върху личността на подрастващите е особено силно, най-вече ако същите тези институти притежават характеристики с отрицателно значение. Липсата на подкрепяща семейна среда, нездравословни семейни отношения и наличие на криминален модел, на който децата да подражават, са задвижващ механизъм, насочващ още неформиралата се детска личност да търси среда, в която да се чувства спокойно и разбрано. В периода на юношеството много често тази среда се отнася до неформалните групи с негативна насоченост, където младите хора търсят и намират себе си.

Изследването на онези детерминанти, оказващи влияние върху конституирането на химерната група като девиантната субкултура и получените научни резултати са принос за много научни области, разглеждащи проблема за отклоненията в поведението на непълнолетните. Специфични фактори и причини, могат да бъдат разглеждани като предикатори за девиантно и делинквентно поведение и да бъдат използвани за разработване на различни модели за превенция на различни нива, което отразява не само научната, но и практическата значимост на изследването.

За конституирането на химерните групи като девиантна субкултура с криминогенен потенциал няма конкретно определени детерминанти, но може да се каже, че съществува комплекс от фактори и причини, обуславящи тяхното формиране като група с антисоциална насоченост. Причините, влияещи върху трайните отклонения в поведението при подрастващите се определят със сложност и

разнообразност, което предполага невъзможността да бъде отделена една решаваща за всеки отделен случай.

Разглеждането на проблема за конституирането на химерната група като девиантна субкултура с криминогенен потенциал, отразява съвременната реалност, в която агресията и насилието сред подрастващите е основна тенденция и форма на комуникация. Това често е породено от несъответствието между потребностите на младите хора и възможностите, които им предоставя средата за тяхното задоволяване, което поражда неудовлетвореност и отклонения в поведението на по-късен етап. Химерните групи функционират като „пространства“, в които се осъществява процесът на социализация. Те са субкултура, която предоставя на подрастващите чувството за идентичност и принадлежност, което те не намират в конвенционалните институции. Тяхната поява е вследствие на определен социален и културен контекст, както и от липсата на конструктивни възможности за реализация на младите хора. Химерната група е групов феномен, който популяризира агресията и насилието като основен механизъм за постигане на успех, но и като начин за справяне с насилието, насочено към тях – в дома, в училище, в общността.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКА И МЕТОДИЧЕСКА ОПРЕДЕЛЕНОСТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Детерминирането на методологическата концепция е заложено още при избора на темата и провокирано от актуалността на проблема, която в наши дни превзема все повече полета. Затова **Обект на изследването** е *химерната група като девиантна субкултура*. Отразявайки логически и закономерно изучаваната научна същност на обекта, съобразно научната и приложна значимост на избраните и коментирани полета, за **Предмет на изследването** се определя *конституирането на химерната група като девиантна субкултура с криминогенен потенциал*. В контекста на така декларираните научни намерения за **Цел** на изследването се извежда *разкриване на факторите и причините, детерминиращи конституирането на химерната група като девиантна субкултура с криминогенен потенциал*.

За постигане на така формулираната цел е необходимо да бъдат решени следните **основни задачи**:

1. Да се проучат и анализират актуални идеи и концепции свързани с отклоненията в поведението на подрастващите в контекста на формиране на девиантните субкултури, и факторите и причините, обуславящи криминогенния им потенциал.
2. Да се изследват факторите и причините в основата на възникване на химерната група като девиантна субкултура с криминогенен потенциал.
3. Да се направи модел на химерната група като нова субкултура, формираща криминогенен потенциал, като основание за футурологичен анализ на делинквентните прояви.
4. Да се изследват химерните групи, факторите и причините за развитие на криминогенния им потенциал като основания за разработване на превантивни механизми.

Съответно на научната определеност на коментираните проблемни полета и в синхрон с направените постановки за **Хипотеза** на изследването е изведено допускането, че ***конституирането на химерната група, детерминирано от конкретни фактори и причини е условие за модифицирането ѝ в девиантна субкултура с криминогенен потенциал.***

Предвид спецификата на изследването и неговата концептуална рамка е разработен график за неговото провеждане, включващ най-общо следните изследователски процедури:

1. Разработване на план – концепция на изследването;
2. Подбор, разработване и адаптиране на инструментариум;
3. Провеждане на емпиричното изследване;
4. Статистическа обработка, анализ и обобщаване на резултатите;
5. Теоретично обобщаване на резултатите от цялостното изследване.

Теоретико – експерименталният характер на изследването предполага използването на набор от методи:

1. Теоретичният анализ, синтез и обобщение са основните методи използвани при разработването на концепцията в рамките на теоретико – концептуалния етап на изследването, както и при дизайна на емпиричното изследване.

2. Интервюиране, анкетно проучване и експертна оценка са методи пряко свързани с емпиричния етап от изследването.

3. Математико – статистическите методи за обработка и анализ на резултатите от емпиричното изследване.

Цялостното изследване е проведено в рамките на няколко етапа:

➤ **Теоретико - концептуален етап**, свързан с наблюдение на социалнопедагогическата практика; проучване на литературни източници по проблема с цел определяне на основните параметри на изследването; изграждане на авторската концепция, операционализация на модел на конституиране на химерната група, като девиантна субкултура с криминогенен потенциал.

➤ **Експериментален етап**, свързан с уточняване на дизайна и провеждане на диагностичната дейност по изследване на причините за модифициране на девиантното поведение в делинквентно поведение.

➤ **Заклучително – резултативен етап**, свързан с обобщаване на данните от емпиричното изследване, статистическа обработка и интерпретация на получените резултати от изследването, извеждане на система от конкретни предложения за социалнопедагогическата практика.

За експериментална база са използвани: Възпитателно училище – интернат „Ангел Узунов“ гр. Ракитово; Затворническо общежитие „Бойчиновци“ към затвора в гр. Враца; Училища (гимназиален етап); Областни служби „Изпълнение на наказанието“; Местни комисии за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни;

Дизайнът на цялостното изследване включва няколко равнища на теоретично и емпирично проучване и анализ в рамките на следния календарен график:

- Теоретико – концептуалният етап от изследователската програма е реализиран в рамките на периода 2017-2018 година.
- Етап на емпиричното изследване е реализиран в рамките 2018 година.
- Заклучително – резултативният етап от изследователската програма е реализиран в 2019-2020 година.
- **Дисертационният труд е структуриран в три глави:**

Глава първа – Младежки субкултури – конституиране и профили.

Глава втора – Химерната група като девиантна субкултура.

Глава трета – Механизми на конституиране на химерната група като субкултура с криминогенен потенциал (емпирично изследване).

МЛАДЕЖКИ СУБКУЛТУРИ – КОНСТИТУИРАНЕ И ПРОФИЛИ

Изложеното в първа глава разглежда теоретичните позиции на редица автори за понятието „субкултура“. Основният акцент, върху който се фокусират техните научни погледи е девиантното поведение на подрастващите. В буквален превод, терминът означава подкултура, която събира хора с култура, различаваща се и противопоставяща се на доминиращата в обществото. Това са групи от млади хора, едновременно принадлежащи към средата, но запазващи своите специфични характеристики. Тяхното формиране започва с осъзнаването, че културният процес, всъщност е хетерогенен и предоставят социално пространство, свободно за експериментиране и място за задоволяване на субективни потребности.

В параграф 1.1. се обръща внимание за същността на младежката субкултура като социално – културно явление и се състои от три подпараграфа, разглеждащи различните видове младежки субкултури, мястото и ролята на младежките субкултури в процеса на социализация на подрастващите, както и младежката субкултура в постмодерен ракурс.

Изложени са възгледите на две основни школи, засягащи и до днес научната област, относно възникването и развитието на субкултурите. От една страна, това е Чикагската школа и теорията за социалната дезорганизация, а от друга, Бирмингамската школа, която се фокусира върху връзката между появяващите се девиантни субкултури и кварталната среда, от която произлизат. Според учените, престъпността е нормално и неизбежно явление за всяко общество, а престъпното поведение се научава по същия начин, по който и всяко друго поведение. Субкултурата възниква тогава, когато младежи с по-нисък социално – икономически статус се опитват да постигнат успех. Смята се, че тяхната неспособност да успеят, води до участието им в субкултурни групи, с цел да подобрят статута си. Редица проучвания на следвоенна Великобритания откриват, че бедността е основен фактор за появата на престъпността, както и отсъствието на единия родител – най-често бащата. Девиантното поведение на такива младежки субкултури трябва да се разбира като колективна реакция на самите младежи или по-скоро на младежи от работническата класа, на структурните промени, които се случват в британското следвоенно общество (Bennett, 1999). И двете школи идентифицират една и съща уязвима група – градските момчета, които са в края на юношеството и произлизат от работническата класа. Субкултурната теория разглежда девиантните субкултури, не като патологични

групировки събрали в себе си недобронамереност, а като опит за решаване на проблемите, пред които са изправени.

В подпараграф 1.1.1. е направена характеристика на различните видове субкултурни обединения като: хипи, скиндхедс, пънк, готи, емо, хулигани, етнически групи, криминална субкултура и химерни групи. Изучаването и разграничаването на субкултурните групи допринася, не само за тяхното разбиране, но и за навлизането в един различен свят, носещ със себе си очарованието от различността в условия на еднаквост. В търсене на своята различност, толкова привлекателна за младите се формират различни групи на специфична основа, било тя на мода, музика или идея, като всяка от тях носи свои ценности, норми и начин на живот. Някои от тях възникват в резултат на своята социализация, други се появяват като иновативни групи, търсещи промяна или противопоставящи се на основната култура в обществото.

В подпараграф 1.1.2. се акцентира върху мястото и ролята на младежката субкултура в процеса на социализация на подрастващите. В социализиращия процес, личността може да допусне различни отклонения при изграждането на социалните отношения, като деформациите в поведението могат да бъдат причинени от фактори свързани със социалните институции, като семейство и училище, но и в междуличностните взаимодействия извън тях. По този начин деформациите са следствие от опитите за социална адаптация на личността в групи с асоциална насоченост, където тя приема социално деформирани норми и ценности.

В подпараграф 1.1.3. постмодерният прочит, обуславя разглеждането на социалните неравенства и властовите преразпределения, като важна концепция за **химерните групи като нова девиантна субкултура**, през теорията на Пиер Бурдийо. Теорията за социалното възпроизводство на Пиер Бурдийо, предлага обяснение за функционирането на механизма, чрез който се репродуцират трайните неравенства в обществото и образователната система. Този механизъм утвърждава структурните социални неравенства, основани на ефективното предаване на родителските дарения под формата на капитали – социален, културен, икономически и символен.

В параграф 1.2. се разглеждат параметрите на химерната група като нова субкултура. Направен е анализ на структурата на групата – функции, роли, групова динамика и групови норми. Стига се до извода, че във функционирането и развитието на химерните групи съществува йерархична структура на развитие, където от малка, проста група, създадена въз основа на редица социално – демографски и териториални характеристики, преминава в организация със сложна структура, йерархия и цели. За

участието на младите хора в подобни групи, до голяма степен влияние оказва съвременното социално развитие на цялото общество, което създава условия за формиране на различни неформални групи, които се оказват благоприятна среда за реализиране на потенциала, било то и криминогенен на младите хора.

Химерната група като девиантна субкултура с агресивен характер е група, която има набор от свои духовни и материални ценности. Тя регулира и организира дейностите си в различни области и мрежи, които допринасят за тяхното сближаване, мобилност и приемственост между поколенията. Различните дейности предлагани от групата, всъщност спомагат за образуването на психическо сходство, стабилност между нейните членове и формиране на колективна ценностна ориентация.

ХИМЕРНАТА ГРУПА КАТО ДЕВИАНТНА СУБКУЛТУРА

В теоретичния обзор на втора глава са включени три параграфа, в които е засегнат проблемът за възникването и развитието на химерната група, техните прояви на агресия, насилие и виктимно поведение, както и е направен опит за сравнение между химерните групи и престъпните групировки в обществото.

В параграф 2.1. се разглеждат причините и факторите за възникване и развитие на химерните групи. Детерминирани са четири основни фактора – семейство, приятелска среда, училищна среда и общност (квартална среда), които със своите негативни характеристики, оказват влияние за възникването на химерните групи и тяхното развитие като девиантна субкултура с криминогенен потенциал. Химерните групи са деца с асоциално и антисоциално поведение, за които нарушаването на социалните, моралните и правните норми се е превърнало в начин на живот, а техният начин за разбиране на тези социални и морални правила, се отнася до тяхното нарушаване.

В параграф 2.2. се акцентира върху агресията, насилието и виктимното поведение, които са основен елемент в поведението на химерните групи. Разгледани са различни психологически теории, които се свързват с имената на Зигмунд Фройд, Ерих Фром, Конрад Лоренц, Адолф Адлер, Бъръс Скинър, Алберт Бандура. Също така и теорията на Dan Olweus за училищния тормоз, както и теорията на E. Anderson, който изучава афро – американските общности и „кодекса на улицата“, като категорично смята, че хората не се присъединяват към насилствените норми, а реагират нормално,

спрямо социалната ситуация, в която се намират. В този контекст е разгледан и проблемът за виктимното поведение, който се намира в пряка дуалистична зависимост с криминализацията.

В параграф 2.3. се търсят общите детерминанти между химерните групи и престъпните групировки в обществото. В американската литература проблемът за химерните групи се разглежда през концепцията за уличните банди, които се отнасят към криминалните организации, възникващи на улицата, а тяхната дейност е ориентирана към насилствените престъпления. Бандите са социално явление, което включва приятелска група от младежи с общи интереси, а тяхната социализация се осъществява по улиците, а не в конвенционалните институции. Те могат да имат различни измерения и да се различават по структура, по възраст, но съществува един аспект, който ги обединява, и това е престъпната им дейност. Делинквентните прояви на химерните групи в структурата на престъпността като цяло е сравнително ниска, но това не трябва да бъде negliжирано, тъй като те причиняват сериозни социални последици, имащи криминогенен характер. Криминалното мислене се превръща в криминална инфекция, която застрашава не само непълнолетните правонарушители, но и всички останали подрастващи. Антисоциалното поведение, характеризиращо същността на химерните групи може да се разглежда като един от сериозните и значими социални проблеми, който поставя пред научната област изискването за нови, актуални научни анализи и проучвания на посоката на развитие на престъпността и социалните последици от нея.

МЕХАНИЗМИ НА КОНСТИТУИРАНЕ НА ХИМЕРНАТА ГРУПА КАТО СУБКУЛТУРА С КРИМИНОГЕНЕН ПОТЕНЦИАЛ (ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ)

Дизайн на емпиричното изследване

За целите на емпиричното изследване са избрани количествени и качествени методи за набиране и анализ на информацията. Създаването на авторска методическа концепция е обусловено от заложената в методологическата част хипотеза, че конституирането на химерната група, детерминирано от конкретни фактори и причини е условие за модифицирането ѝ в девиантна субкултура с криминогенен потенциал.

Определянето на критериите и показателите е основен момент във всяко емпирично изследване, като за целите на настоящето те са формулирани по следния начин – Таблица №1:

**Таблица №1. Система от критерии и показатели
(обобщена)**

Фактори и причини за конституиране на химерната група	
Критерии	Показатели
Семейна среда	• Непълно семейство • Многодетно семейство • Бедност • Криминални прояви на родителите • Насилие
Приятелска среда	• Участие в организирани групи • Участие в неорганизиранни групи • Криминално проявени приятели • Негативно влияние на групата • Участие в асоциални/антисоциални групи
Училищна среда	• Трудности при усвояването на учебното съдържание • Неграмотност • Чести конфликти • Честа смяна на училище • Не посещаване на училище
Общност (квартална среда)	• Разпространение на наркотици • Високи нива на безработица • Наличие на престъпни групи • Криминални прояви
Химерната група като девиантна субкултура	
Групова принадлежност	• Групи с противообществени прояви

	• Групи, занимаващи се с разпространение на наркотици • Банда скитници
Поведение	• Девиантно поведение • Делинквентно поведение
Място за срещи	• Квартална среда
Ценности	• Материално благополучие • Изпитване на удоволствие • Прилагане на сила за постигане на успех
Норми	• Групови норми

Конструираната методика се базира на първоначално формулираните изследователски въпроси – *Кои са факторите и причините, обуславящи поведението на химерната група? Как химерната група моделира поведението на личността? Как девиантното поведение на химерната група се модифицира в делинквентно?.* В изучаване на проблема и търсене на отговори за поставените въпроси са изпълнени следните изследователски методи:

1. **Анкетиране**, проведено с ученици от гимназиален етап, относно проблема за наличие на химерни групи в училище.
2. **Статистически анализ** на динамиката на престъпността при непълнолетните (по данни на Националния статистически институт).
3. **Интервюиране** (създаване на авторски въпросник) реализирано с непълнолетни, на които са наложени възпитателни мерки по смисъла на ЗБППМН и непълнолетни, осъдени на лишаване от свобода за извършване на тежки насилствени престъпления.
4. **Метод на индивидуална експертна оценка** чрез авторски въпросник (стандартизирана анкета за експерти, работещи с непълнолетни с девиантно и делинквентно поведение).

Анкетирането има за цел да проучи мнението на учениците за наличието на химерни групи в училище. Запитани са 180 ученици от гимназиален етап чрез онлайн анкета, състояща се от 8 въпроса със затворени отговори. Получените данни са използвани като основание за реализиране на настоящето дисертационно изследване.

Статистическият анализ на данните изнесени от Националния статистически институт, относно противообществените прояви и престъпленията, извършени от малолетни и непълнолетни лица, цели проучване на тяхната динамика и необходимостта от по-задълбочено изследване на причините и факторите, за тяхното проявление.

Интервюирането е използвано като основен метод за събиране на емпиричен материал, относно факторите и причините за конституирането на химерната група като девиантна субкултура с криминогенен потенциал. Изборът на този метод е базиран на възможността за „целенасочен изследователски контакт, при който набирането на търсената информация става под формата на непринуден разговор“ (Ченгелова, 2016а:64). От друга страна този метод стимулира респондента да отиде отвъд повърхностните формулировки, да навлезе в дълбочина, да предложи свои обяснения, да стигне до разкриването на причините/мотивите за свои поведенчески актове (Ченгелова, 2016а:65). Целенасочеността за избора на този метод е продиктувана и от спецификата на целевата група, която се характеризира със слаба грамотност и използването на методи, които изискват умения за четене и писане не биха били подходящи.

Предварително определения набор от отворени въпроси е конструиран в авторски въпросник на базата на изведените критерии и показатели. Той се състои от 29 въпроса, които са разпределени в няколко области, засягащи основните социализиращи институти – семейна среда, приятелска среда, училищна среда и общност (квартална среда).

Първият раздел съдържа въвеждащи въпроси, отнасящи се до възрастта на изследваните лица, противообществените прояви/престъпленията, за които са настанени в съответната институция; как виждат бъдещето си след изтърпяване на наказанието и как се чувстват като нарушават социалните и правните норми.

Вторият раздел обединява въпроси, свързани със семейството и семейната среда на непълнолетните. Те са насочени към изясняване на структурата на семейството, тяхното социално-икономическо състояние, наличието на негативни възпитателни модели и на отрицателен семеен модел, родителско отношение, ранна депривация и институционализация. Семейството като важна социализираща институция, съдържа в себе си рискови и криминогенни фактори, които водят до формирането на асоциални и антисоциални диспозиции на личността и определят нейния житейски път.

Третият раздел от авторския въпросник обхваща въпроси, отнасящи се до събирането на информация за приятелската (референтната) среда на изследваните лица. Тяхното участие в групи с а/антисоциална насоченост, влиянието на групата върху подрастващата личност, продължителност на съществуване и вид на групата, към която принадлежат, както и характеристика на приятелския кръг.

Четвъртият раздел засяга въпроси, свързани с получаване на информация за училищната среда на изследваните лица. Търсят се отговори за наличие на академични успехи или неуспехи, за начина на справяне с учебното съдържание, за взаимоотношения с учители и съученици, наличие на негативни характеристики, детерминиращи поведението им в училищната среда.

Петият раздел от въпросника се характеризира с въпроси за общността, в която са израснали непълнолетните, участници в химерни групи. В тази част се търсят отговори за детерминатите, свързани с негативното влияние на общността върху подрастващите и нейното влияние върху формирането на криминогенен потенциал.

За целта на емпиричното изследване, вниманието ни е насочено към юноши, настанени в ресоциализиращи институции, които са разпределени в две групи: (1) непълнолетни с наложена възпитателна мярка – настаняване във Възпитателно училище – интернат за извършване на противообществени прояви; (2) непълнолетни, осъдени на лишаване от свобода за извършване на тежки престъпления. Предвид спецификата на изследваните лица, предварително е изискано официално съгласие от директорите на ВУИ „Ангел Узунов“ гр. Ракитово и Главна дирекция „Изпълнения на наказанията“, както и от участниците за провеждане на изследване с тях. Интервюта са осъществени през периода 2018 – 2019 година, като към момента на провеждане на изследването във ВУИ „Ангел Узунов“ гр. Ракитово има настанени 30 непълнолетни, а в Затворническо общежитие „Бойчиновци“ към затвора в гр. Враца те са 11.

Методът на индивидуална експертна оценка има за цел проучване мнението на различни специалисти, работещи с непълнолетни с девиантно и делинквентно поведение. Изследвани са 49 експерти, разпределени по следния начин: 10 педагогически съветници от СОУ; 9 пробационни служители, работещи на територията на Югозападна България; 10 инспектор педагози от Затворническо общежитие гр. Враца; 10 учители от ВУИ „Ангел Узунов“ гр. Ракитово; 10 обществени възпитатели към МКБППМН. Използван е авторски въпросник (стандартизирана анкета), в който са дефинирани въпросите, засягащи разглежданата проблематика. Структурираните

въпроси съдържат списък с възможни отговори, от които специалистите правят избор, според тяхното субективно и професионално мнение.

Анализ на получените резултати

Анализ на резултати от анкетно проучване

Анализът на резултатите от проведеното анкетно проучване се базира на информация, получена от 180 анкетирани ученици от гимназиален етап, на възраст 14-18 години чрез онлайн анкета. От тях 21,67% са на 14 години, 26,67% са на 15 години, 16,11% на 16 години, 21,67% на 17 години и 13,33% на 18 години.

Според направения анализ, основна причина за агресията в училище е лошата приятелска среда. Изследваните лица смятат, че съществуват групи с агресивно поведение, които са основен източник на агресията. Най-висок относителен дял от 61,11% има при участниците в анкетното проучване, които смятат, че групите с отклоняващо се поведение в училище имат тенденцията да увеличават своя числен състав. При 48,89% от респондентите смятат, че това са групи, които имат тенденцията да създават разрастваща се агресия, а за 32,78% тяхната агресия е епизодична. 16,67% от запитаните определят групите с отклоняващо се поведение като, постоянно създаващи ескалираща агресия. Получените резултати показват, че най-висок относителен дял от 49,44% от респондентите са на мнение, че организираната група с агресивно поведение в училище е химерна. Като локална или по-скоро изолиран случай я определят 25,56%, а за 23,33% от учениците тя е виртуална, която контролира социалните мрежи. Според 53,33%, жертва на група с отклоняващо се поведение в училище са отделни ученици, а 11,11% смятат, че това са не само ученици, но и учители. За 18,33% във виктимен обект може да се превърне отделна група ученици, докато 11,67% са на мнение, че жертва на химерната група могат да бъдат отделни групи от ученици. Най-нисък относителен дял – 4,44% се наблюдава при респондентите, които смятат, че жертва може да бъде и цялото училище.

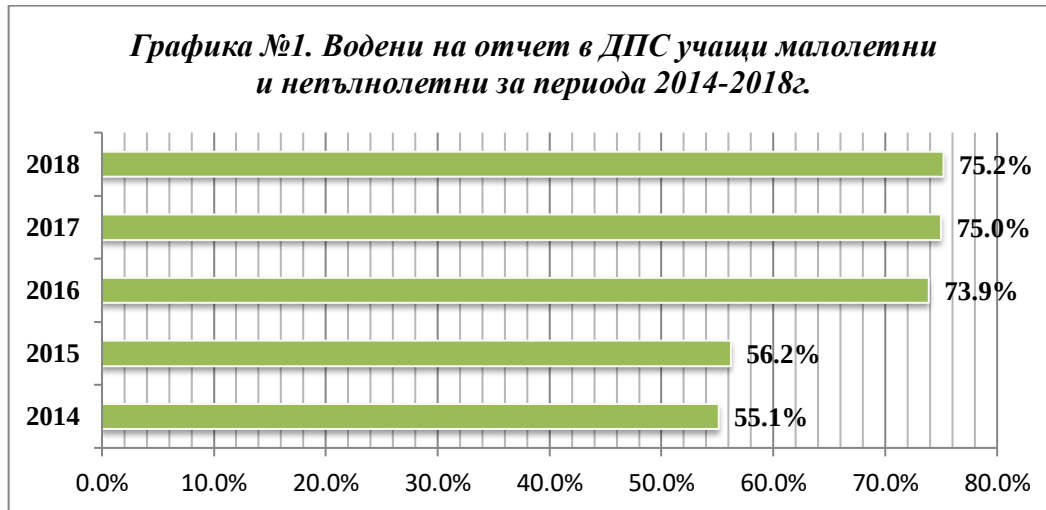
Проведеното анкетно проучване с ученици от гимназиален етап, дава информация за наличието на химерни групи в училище и за това, че те са разпознаваеми сред останалите субекти. Получените данни показват, че това са групи, които имат тенденция да увеличават своя числен състав и да създават разрастваща се агресия. Според мнението на респондентите, химерните групи са основен източник на

агресия и наподобяват организирани групи в обществото, което налага необходимостта от по-задълбочено проучване на факторите и причините детерминиращи подобно поведение, както и създаване на работещ модел за превенция и неговото елиминиране като такова.

Анализ на динамиката на противообществените прояви и престъпността сред непълнолетните (по данни на НСИ)

Противообществените прояви и престъпността сред непълнолетните е проблем, който засяга не само отделни институции, а обществото като цяло. Независимо, че в последните години се правят опити за противодействие чрез редица програми, насочени към превенция на детската престъпност, този проблем остава особено актуален.

За периода 2014-2018г. при малолетните и непълнолетните, водени на отчет в Детските педагогически стаи, които са учащи се наблюдава увеличаване. През 2014 г. те са били 55,1%, а за 2018 г. са 75,2% или с 20,1% по-висок ръст за 5 годишен период. Данните са представени в *Графика №1*.

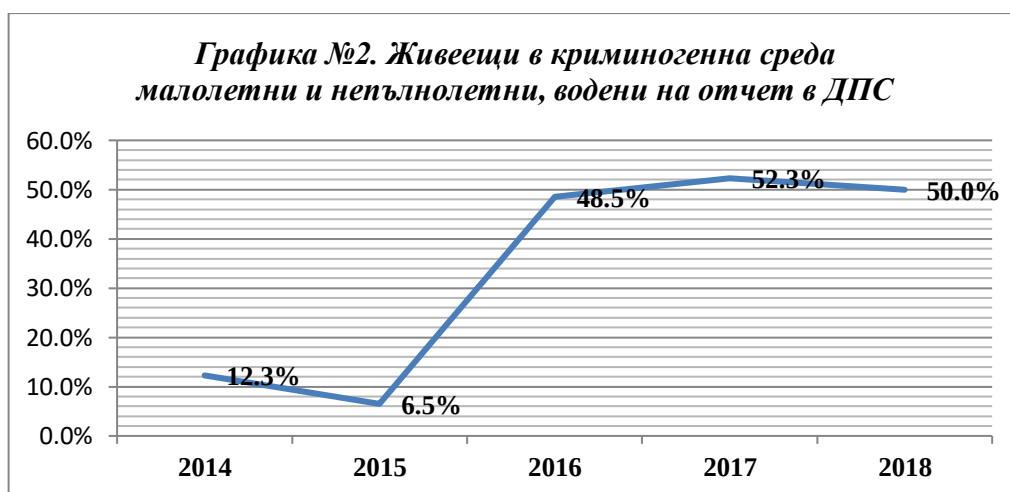
Изнесените данни показват, че лицата, на които са наложени възпитателни мерки се характеризират предимно с начално, незавършено начално или основно образование. През 2018г. 50,7% или 2967 малолетни и непълнолетни лица на възраст 8-17г. са с основно образование, което е по-малко с 0,3%, в сравнение с 2017г. Лицата с начално образование за 2018г. са 37,4% или с 2,9% повече от 2017г. Най-висок

относителен дял от 59,1% за 2016г. има при тези лица с начално или незавършено начално образование. Обобщените данни са показани на Таблица № 2.

Таблица №2. Брой на лицата с наложени възпитателни мерки по степен за завършено образование

Година	Основно образование (брой)	Процент %	Начално или незавършено начално образование	Процент %
2018	2967	50,7%	2191	37,4%
2017	2726	51,0%	1843	34,5%
2016	-	-	3306	59,4%
2015	-	-	3101	59,1%
2014	-	-	3066	55,3%

Според данни от Националния статистически институт за последните пет години, при малолетните и непълнолетните, водени на отчет в Детските педагогически стаи, които живеят в криминогенна среда се наблюдава значително увеличаване. През 2014 г. те са били 12,3% , а през 2017г. техният дял е нараснал до 52,3%, което е с 40% повече. В сравнение с 2017г. през 2018г. се наблюдава незначителен спад от 2,3% - *Графика №2.*

Според данните, изнесени от Националния статистически институт към 2017г., осъдените непълнолетни лица за извършени престъпления са 1152, от които 94,2% са мъже, а 5,8% - жени – *Таблица №3*. Коефициентът на криминална активност на 100 000 души осъдени лица, при непълнолетните на възраст 14-17 г. за 2017 г. е 456, което е с 20 по-висок от 2016 г. Най-висок относителен дял от 655 има през 2014г., като през годините се наблюдава известен спад.

ТАБЛИЦА №3. ОСЪДЕНИ НЕПЪЛНОЛЕТНИ ЛИЦА ПО ПОЛ - БРОЙ, СТРУКТУРА И КОЕФИЦИЕНТИ НА 100 000 ДУШИ ОТ НАСЕЛЕНИЕТО НА ВЪЗРАСТ 14-17 ГОДИНИ

Години	Брой			Структура - %			Коефициент ¹		
	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо	Мъже	жени
2014	1633	1556	77	100,0	95,3	4,7	655	1212	64
2015	1243	1198	45	100,0	96,4	3,6	494	927	37
2016	1108	1038	70	100,0	93,7	6,3	436	794	57
2017	1152	1085	67	100,0	94,2	5,8	456	834	55

Събраните данни от НСИ показват, че през 2018 г. има увеличаване на противообществените прояви сред непълнолетните, като се открояват тези, свързани с агресия и насилие, както и общественоопасните престъпления. Значителен ръст има при извършените убийства от непълнолетни, което е показател за липсващ механизъм за превенция на тежки престъпления, извършени от деца. Тревожен е фактът, че се увеличава относителния дял на живеещите в криминогенна среда непълнолетни и тяхната криминална активност, както и че все повече непълнолетни, обект на наказателните институции са с начално или незавършено начално образование.

Анализ на интервю с непълнолетни с девиантно и делинквентно поведение

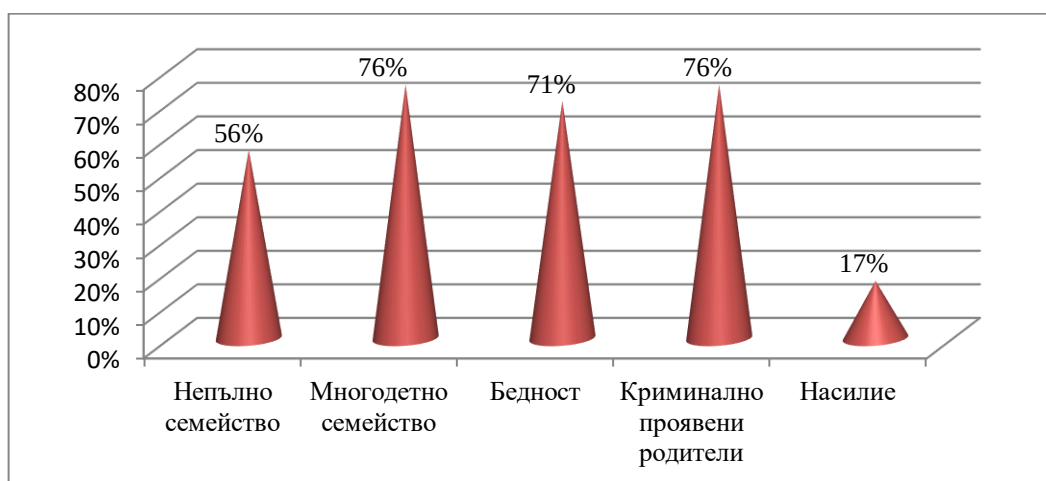
Като приоритет за събиране на емпирична информация са непълнолетни лица, настанени в корекционно – възпитателна институция – Възпитателно училище-интернат и непълнолетни, осъдени на лишаване от свобода за извършване на тежки престъпления. Това са деца в конфликт със закона, при които социалното поведение се изразява в различни форми на девиантно и делинквентно поведение. Техните прояви не са просто агресивни, а свързани с висока степен на обществена опасност, защото извършват действия наказуеми от закона.

За реализиране на конкретното изследване, бяха включени 41 юноши, от които 30 непълнолетни лица на възраст между 14 и 18 години, настанени във Възпитателно училище – интернат „Ангел Узунов“ гр. Ракитово и 11 непълнолетни, осъдени на лишаване от свобода за извършване на тежки насилствени престъпления, изтърпяващи наказание в Затворническо общежитие „Бойчиновци“ към затвора в гр. Враца.

Най-висок относителен дял – 48,79% се наблюдава при интервюираните, за които кражбата се е превърнала в норма на поведение и начин на живот. Това се обуславя от тежкото социално – икономическо състояние на семействата и средата от която произлизат. Разпространението на наркотици е причина при 14,63% от респондентите за настаняването им в ресоциализиращата институция. 9,75% от изследваните лица споделят, че мотив за налагане на най-тежката възпитателна мярка по смисъла на ЗБППМН са многократните бягства от дома. За тях семейната среда е била изпълнена с агресия, насилие, ежедневен тормоз и малтретиране, както и липсата на подходящи условия на живот, което обяснява и причините за желанието на непълнолетните да избягат от родителите си. Извършители на убийство са 26,82% от изследваните лица.

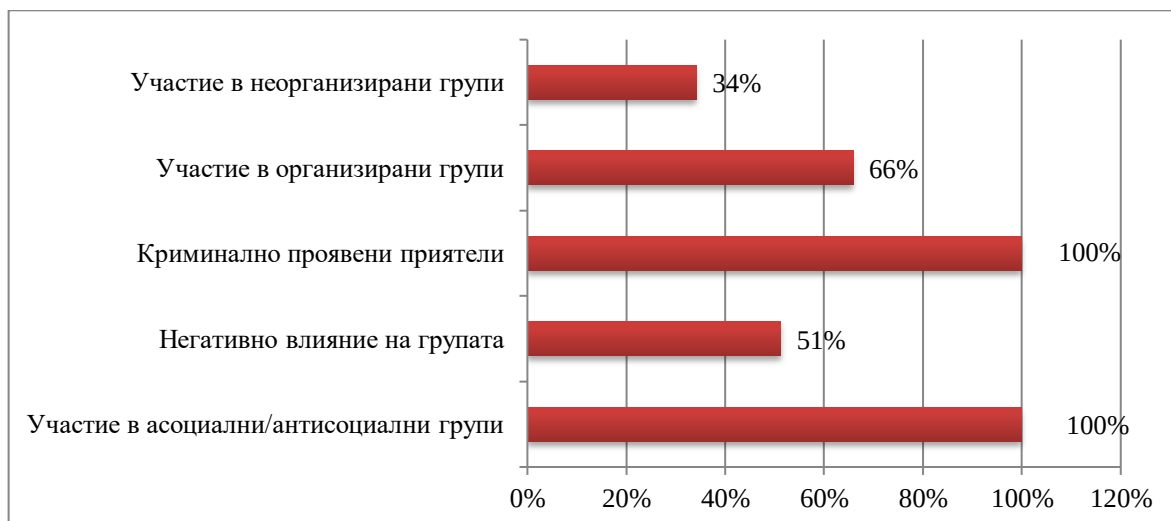
Според данните, получени от изследваните непълнолетни, част от химерни групи, по отношение на *критерий 1 – семейна среда*, се установяват следните характеристики – Диаграма №1.

Диаграма №1. Характеристика на семейната среда на непълнолетни с девиантно и делинквентно поведение

По отношение на *критерий 2 – приятелска среда*, при изследваните лица се наблюдават следните негативни характеристики – Диаграма №2.

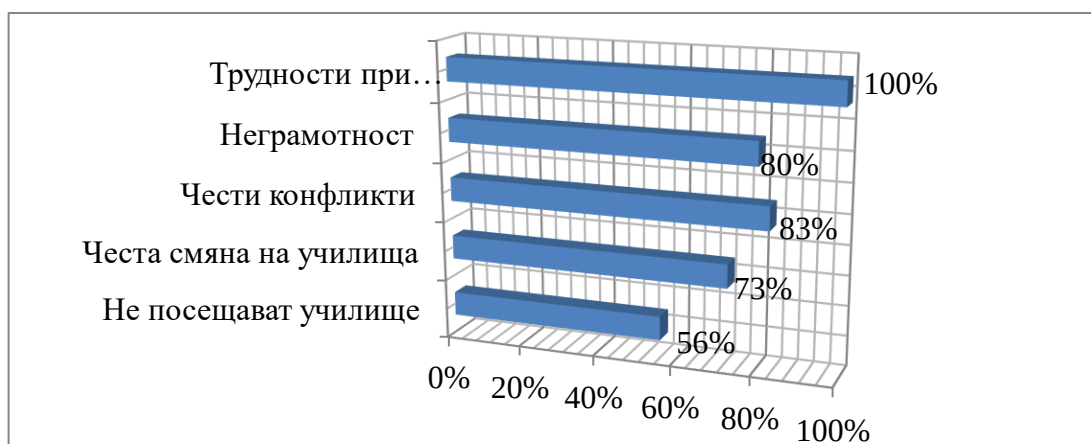
Диаграма 2. Характеристика на приятелската среда на непълнолетни участници в химерни групи

Факторът семейство влияе успоредно върху формирането на личността с въздействието и на други фактори, един от които е приятелска среда. Нарушенията на поведението могат да се формират под влиянието на другите хора и вероятността един или друг човек да се превърне в правонарушител, непосредствено зависи от честотата и постоянството на неговите контакти с престъпни лица (Раттер, 1987). Основен фактор за своята десоциализация, интервюираните посочват приятелската група, която оказва силно влияние за процеса на социализация в периода на юношеството. Обединяването на приятелския кръг се основава на емоционално – психологическо ниво – общи дейности (противообществени прояви), местоживеене (маргинализирана общност), потребности. Тяхното поведение съответства на поведението на приятелската референтна група, към която принадлежат и е свързано с нежеланието или невъзможността да видоизменят своите стереотипи. Към неформални групи с отклоняващо се поведение или банди с висок криминогенен риск се причисляват 100% - ($\chi^2_{11}=15.761$; $p=0.001$) от изследваните лица.

По отношение на *критерий 3 – училищна среда*, се открояват следните характеристики – Диаграма №3.

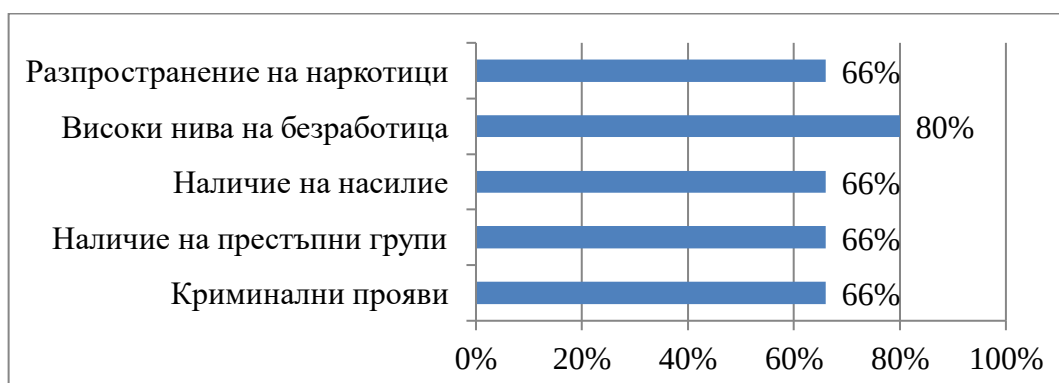
Диаграма 3. Характеристика на училищната среда на непълнолетни участници в химерни групи

Важен социален фактор със значително влияние върху подрастващите е училището, което със своята образователна и възпитателна функция осигурява основа за социализацията и интеграцията на личността. Негативното отношение към училището и образователния процес се наблюдава при цялата група изследвани, които се характеризират с ниска грамотност, а при някои от тях тя липсва напълно, което е показател за сериозни дефицити в техните образователни способности. Голяма част от изследваните лица (80% - $\chi^2_{11}=13.457$; $p=0.0001$) се характеризират с неграмотност, независимо от това, че имат документ за завършено образование. Това са ученици, които не посещават училище, извън рамките на ресоциализиращите институции, срещат сериозни затруднения при усвояването на учебното съдържание (100% - $\chi^2_{11}=15.761$; $p=0.001$).

Основните детерминанти, определящи характеристиките по *критерий 4 – общност*, са онагледени на Диаграма №4.

Диаграма №4. Характеристика на общността, в която живеят участниците в химерни групи

Не без значение е общността, в която израстват и се формират химерните групи, защото тя определя модела и нормата, които те следват по пътя на своето развитие и израстване към големия свят. Юношите определят тяхната общност предимно като опасна и изпълнена с насилие среда (66%), в която съществува изградена система от антисоциални ценности, които се предават от поколение на поколение.

Анализираните фактори са с различна тежест, като детерминиращи включване на непълнолетните в химерни групи и са изведени в Таблица №4. С най-голямо факторно тегло е приятелската група (0,86), която се явява мощен механизъм, оказващ силно влияние върху личността и поведението на подрастващите. Семейната среда (0,72) при изследваните успешно определя криминогенни норми на поведение и увеличава вероятността от делинквентни прояви, както и генерира укрепване на техния криминогенен потенциал. Изгубената връзка с училищната институция и отрицателната интеракция между учители и ученици, определя тежестта на фактора училищна среда (0,70). Негативното въздействие на общността (0,58) и идентифицирането на индивидите с криминогенната действителност като модел на социално поведение, изграждат менталитет на основата на криминални варианти за преодоляване и разрешаване на проблеми.

Таблица №4. Основни фактори детерминиращи включване на непълнолетните в химерни групи

Основни фактори	Факторно тегло
Семейна среда	0,72
Приятелска среда	0,86
Училищна среда	0,70
Общност	0,58

Видно е, че определяща се оказва приятелска среда, а един по задълбочен статистически анализ показва, че в рамките на нея груповата идентификация е определяща и с най-голяма тежест – 0,92.

**Таблица №5. Характеристика на комплекса от фактори и причини,
детерминиращи криминогенен потенциал при химерните групи**

ФАКТОРИ	ХАРАКТЕРИСТИКИ				
Семейна среда	Непълни семейства/ разделени родители	Многодетни семейства/ Липса на финансови ресурси	Криминално проявени родители/ Осъждани	Нисък родителски капацитет	Неглижиращи/ Малтретиращи родители
Приятелска среда	Криминално проявени лица	Рискови групи	Асоциални и антисоциални прояви	Оказваща негативно влияние	Насилие
Училищна среда	Не посещават училище	Отпадащи от образователната система	Честа смяна на училища	Употреба на алкохол и ПАВ	Конфликти
Общност	Криминални прояви	Търговия и употреба на наркотици	Отдалеченост	Бедност	Маргинализация

За да бъдат определени изследваните лица, като част от девиантна субкултура са изведени следните критерии:

Критерий 1 – групова принадлежност

Основен идентификационен маркер е груповата принадлежност, която се отличава в няколко направления:

- 49% от изследваните лица се причисляват към групи с противообществени прояви;
- 44% определят себе си като част от групи, занимаващи се с разпространение на наркотици и сводничество;
- 7% се съотнасят към банди скитници;

Критерии 2 - поведение

Отклонението от нормата, агресията, насилието са част от проявленията в поведението на химерните групи. Девиантното поведение, с което се характеризират изследваните лица, служи като символ за принадлежност към групата, от която са част. Тя обединява потенциално способни младежи за извършване на незаконни действия

- 73,17% от непълнолетните се характеризират с девиантно поведение;
- 26,82% са с делинквентно поведение;

Критерий 3 – прякори

Получените данни показват, че 100% от изследваните лица използват специфични наименования, чрез които се идентифицират към определена група.

Критерий 4 – място за срещи

Това, което респондентите споделят е, че основното място, където се събира тяхната група е кварталната среда, в която живеят. Те са обособени на териториален принцип и много често са пространствено изолирани.

Критерий 5 – норми

Участниците в химерни групи игнорират обществените правила и норми и следват тези на групата, към която принадлежат.

Критерий 6 – ценности

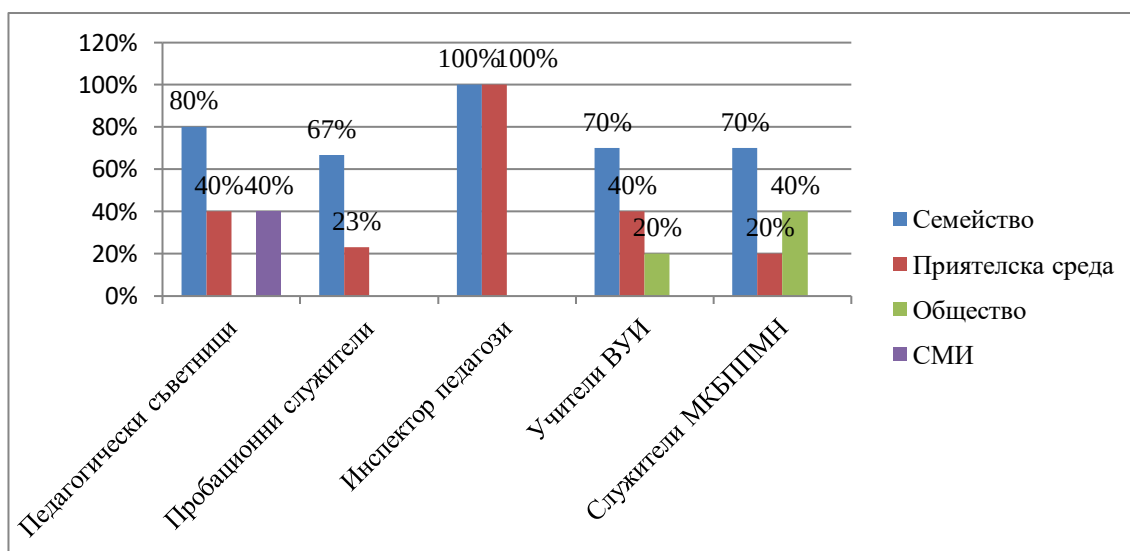
Според получените данни, става ясно, че изследваните лица придават важност на ценностите, които са свързани с материално благополучие, изпитване на удоволствие и прилагане на сила за достигане на успех, а чрез съществуващата идеология на групата се поддържа криминогенната активност на индивидите.

Метод на индивидуална експертна оценка

За реализиране на конкретното изследване е избран методът на индивидуалната експертна оценка за проучване мнението на специалистите, работещи с непълнолетни с девиантно и делинквентно поведение от различни институции. Получените емпирични данни, са събрани с цел допълване на основния метод и затвърждаване на хипотезата, заложена в концептуалната рамка.

Според мнението на експертите, основен фактор за формиране на девиантно и делинквентно поведение при химерните групи е семейството и семейната среда, като инспектор педагозите от Поправителния дом в гр. Враца смятат, че приятелската среда също е фактор с голяма тежест. На мнение, че приятелският кръг оказва влияние за отклоняващото се поведение на подрастващите са 40% от педагогическите съветници и учителите във ВУИ, както и 20 % от служителите в МКБППМН и пробационните служители. 40% от педагогическите съветници твърдят, че средствата за масова информация влияят изключително много върху противоправното поведение на непълнолетните. Резултатите по този въпрос са онагледени в Диаграма №5.

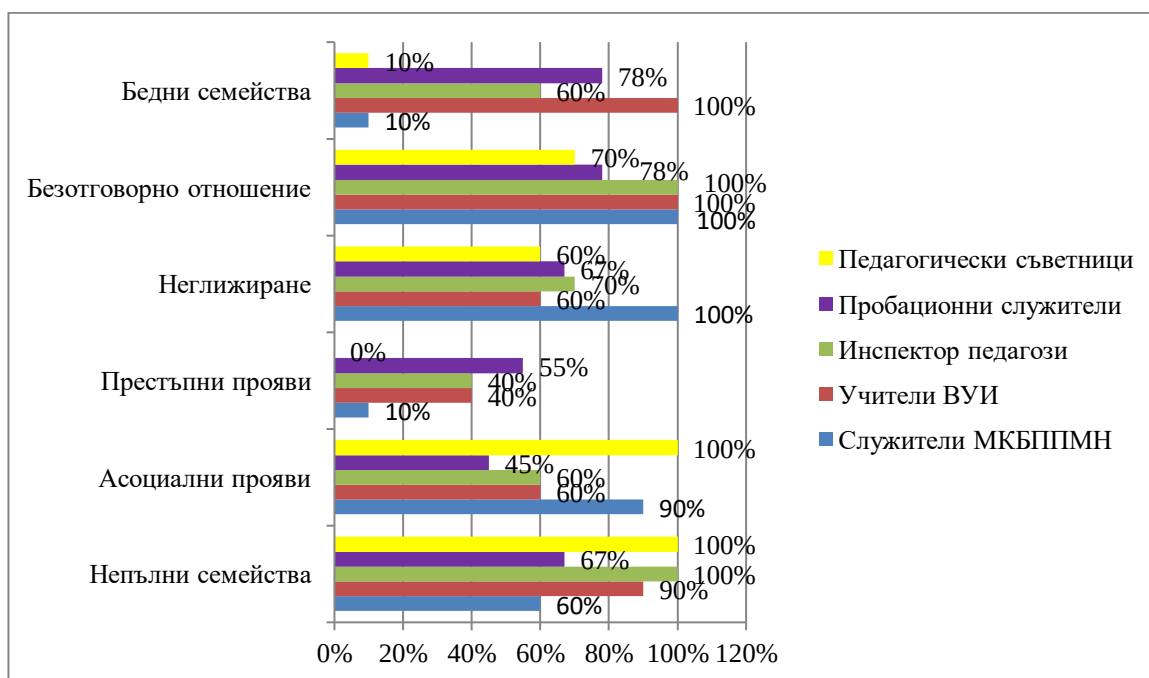
Диаграма №5. Фактори за девиантно и делинквентно поведение при химерните групи

По отношение на изведените показатели към *критерии 1 – семейна среда*, се открояват негативните характеристики на семействата, в които са израснали участниците в химерните групи.

Основните характеристики на семейството и семейната среда на участниците в химерни групи, според експертното мнение, са изведени в Диаграма №6.

Диаграма №6. Характеристика на семейната среда на непълнолетни, участници в химерни групи

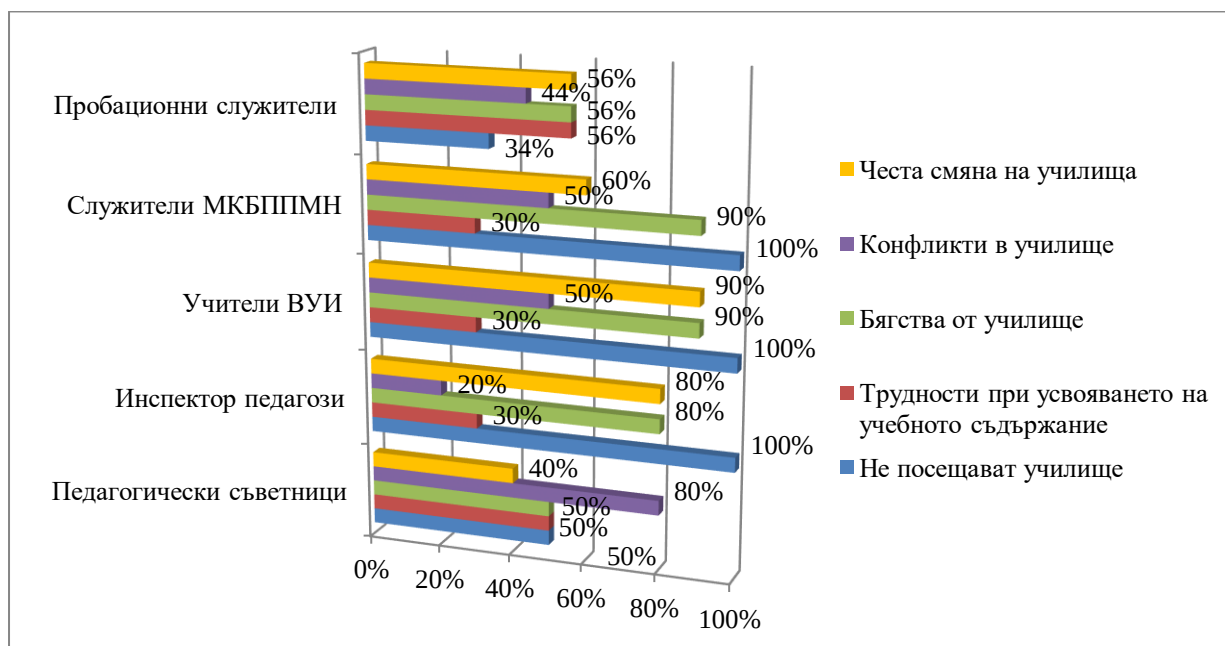
Във втората категория въпроси се разглежда критерият – референтната (приятелската) среда. Основните характеристики на приятелската среда на химерните групи са изведени в Диаграма №7.

Диаграма №7. Характеристика на приятелската среда на участници в химерни групи

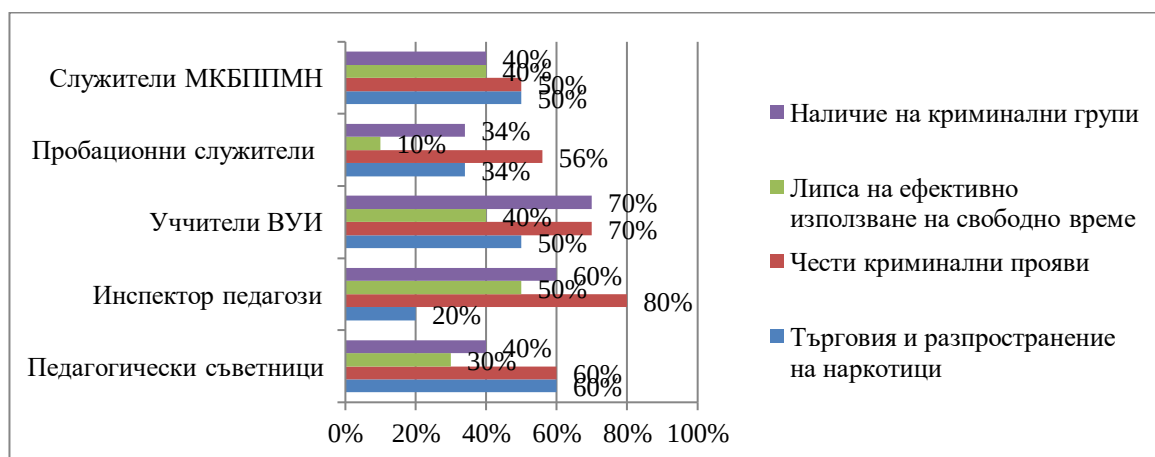
Третата категория въпроси е насочена към събиране на информация за образователната и учебна дейност на непълнолетните правонарушители, които са част от химерни групи. Данните, получени от мнението на експертите по отношение на фактора – училищна среда са показани на Диаграма №8.

Диаграма №8. Характеристика на учебната среда при непълнолетни участници в химерни групи

Получените данни от експертното мнение по отношение на кварталната среда на химерните групи са онагледени в Диаграма №9.

Диаграма №9. Характеристика на кварталната среда при непълнолетни участници в химерни групи

На база на проведеното емпирично изследване, се очертават основните фактори за включване и конституиране на химерни групи като девиантна субкултура с криминогенен потенциал – Фигура №1.

Фигура №1. Основни фактори за конституиране на химерни групи

СОЦИАЛНОПЕДАГОГИЧЕСКИ МОДЕЛ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ

От важно значение е превантивната работа, да бъде фокусирана към изграждането на програми, базирани в общността, и търсеща решения за преодоляване на проблема там, където се формира – в семейството, в училище или в общността. Превантивните програми могат да бъдат класифицирани в две направления - (Фигура №2):

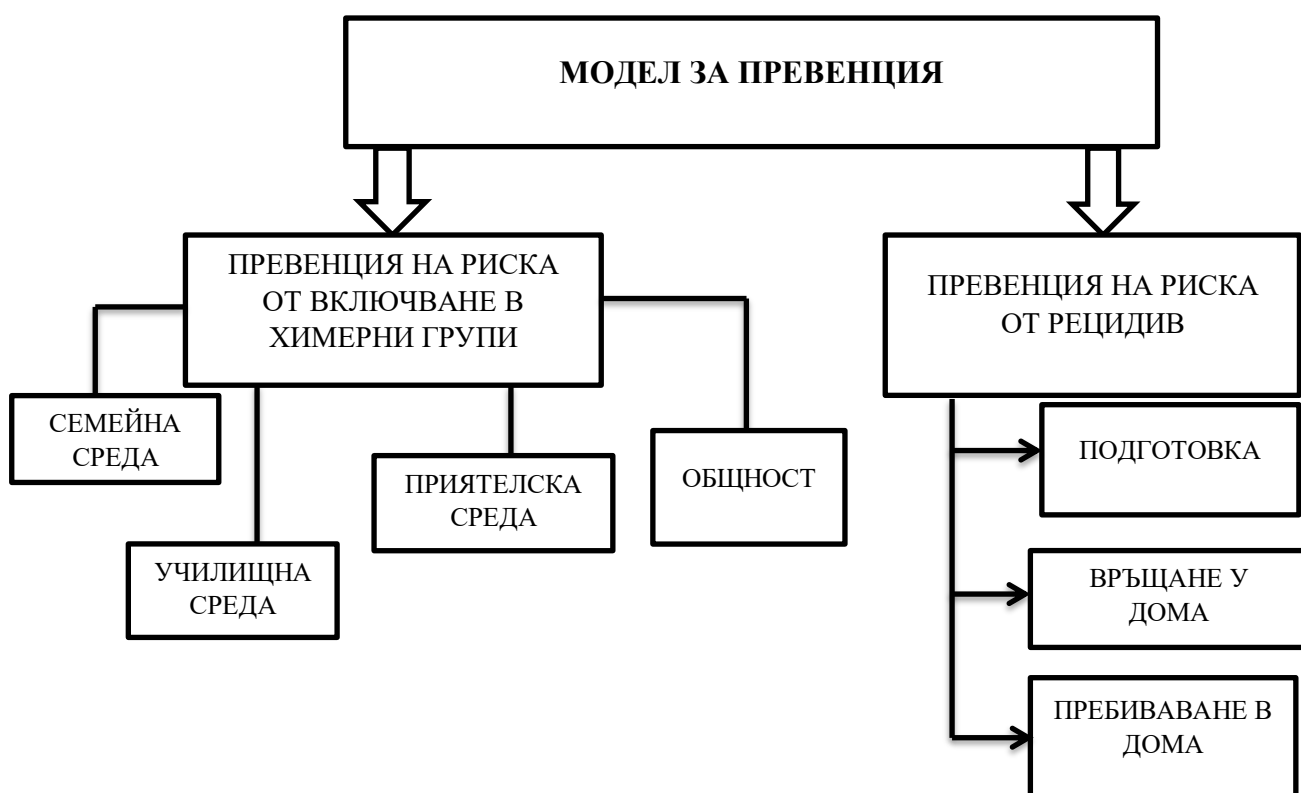
1) първична превенция, чиято цел е да възпрепятства асоциалното и антисоциалното поведение на участниците в химерни групи, преди то да бъде осъществено;

2) вторична превенция, която се отнася до участниците в химерни групи, които вече са в конфликт със закона.

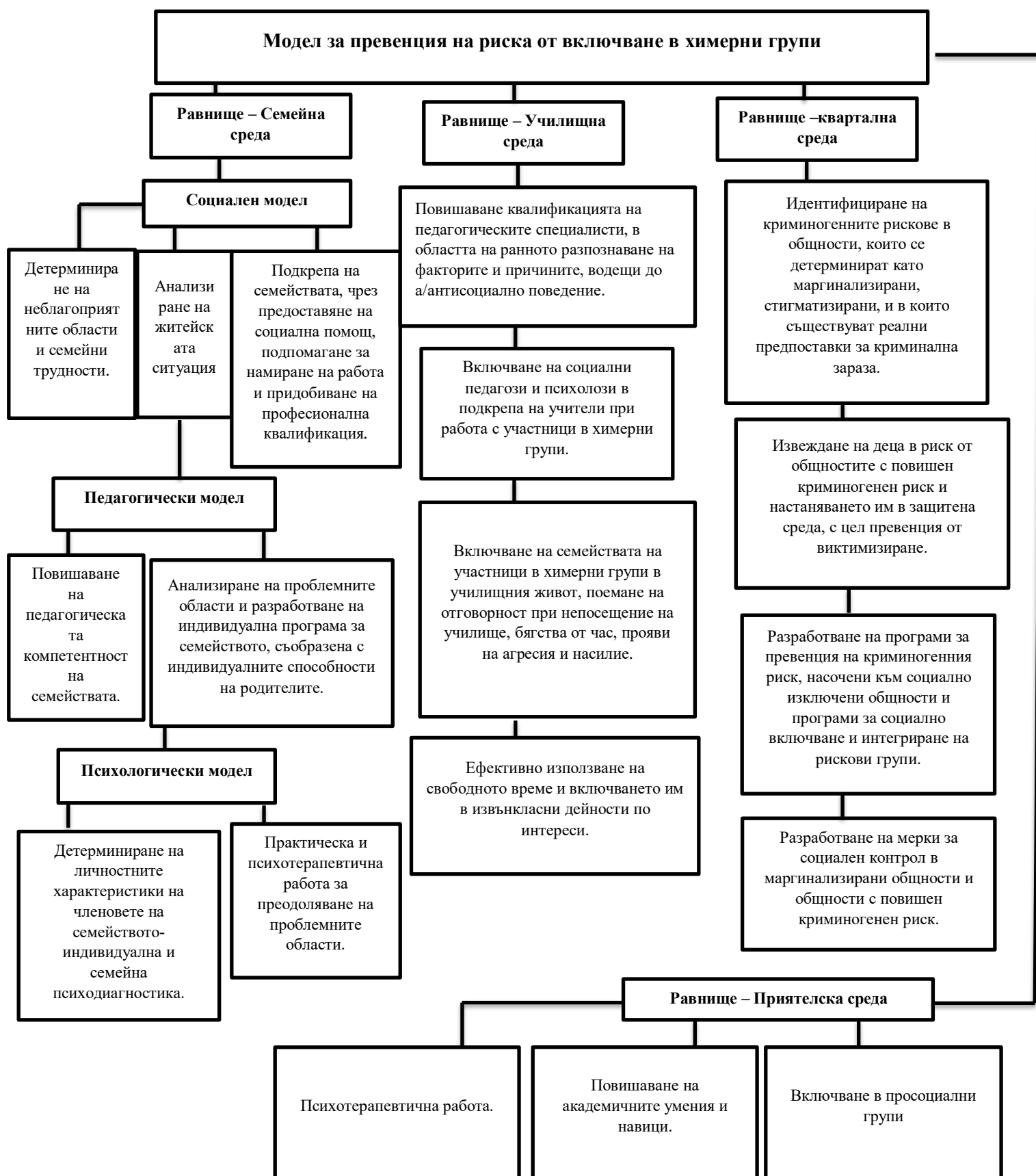
Фигура №2. Насоки за превантивна работа

В основата за работа с химерни групи (деца в конфликт със закона) е важно да се разгледа моделът за превенция, който е насочен в две направления – 1) превенция на риска от включване в химерни групи и 2) превенция на риска от повторни правонарушения. Моделът е базиран на резултатите от настоящето изследване и насочен към четири фактора – семейна среда, училищна среда, приятелска среда и общност (квартална среда) - Фигура №3.

Фигура №3. Модел за превенция

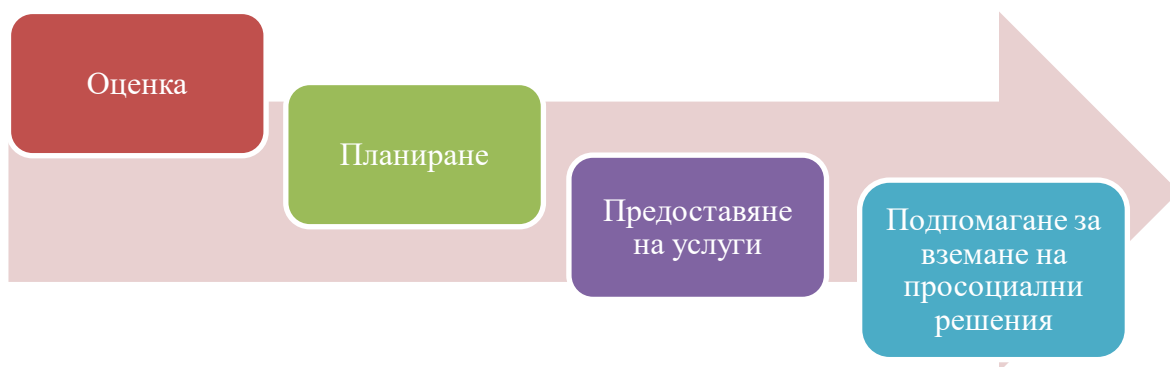

Фигура №4. Модел за превенция на риска от включване в химерни групи

Модел за превенция на риска от рецидив

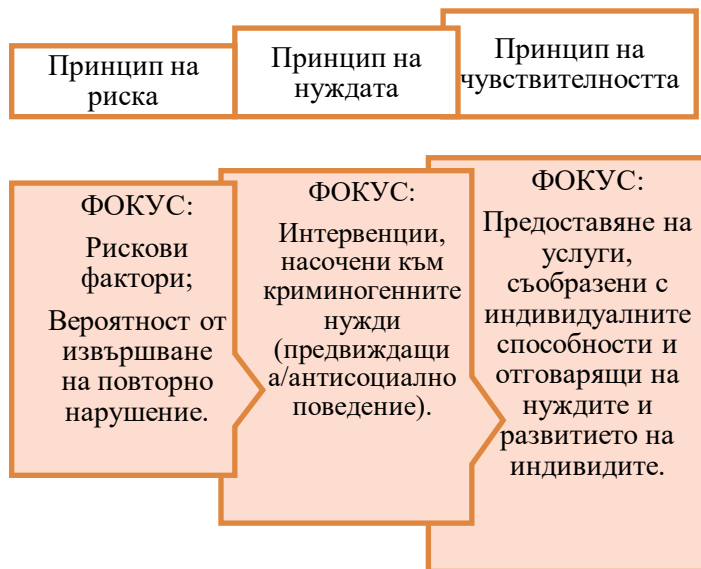
Базиран на добри практики, използвани по Мичиганския модел за повторно въвеждане в общността (**The Michigan Youth Reentry Model**), *Моделът за превенция на риска от рецидив* е адаптиран подход, насочен към непълнолетни лица, участници в химерни групи, които са извършили противообществени прояви и престъпления, и тяхната подготовка за реинтеграция в общността. Това е всеобхватен подход, който има за цел предотвратяване на цикъла на престъпленията между поколенията и да подготви антисоциалните личности за успешен преход в зряла възраст. Предизвикателствата, пред които са изправени младите хора, обект на правораздавателната система, могат да срещнат сериозни затруднения и невъзможност да изградят способности и умения за вземане на просоциални решения. Тези предизвикателства включват дисфункционални семейни отношения, бедност, лошо академично представяне, асоциални взаимоотношения с връстници. Неподготвените а/антисоциални младежи, без наличие на дългосрочна подкрепа от обществото са изложени на риск от повторно нарушение, преди всичко, ако бъдат върнати отново в средата, която е повлияла негативно върху тяхното поведение.

Основна цел на *Модела за превенция на риска от рецидив* е да намали противообществените прояви и престъпността сред непълнолетните, чрез система от услуги и екипи за надзор. Това е модел, който започва да функционира от настаняването на непълнолетните в съответната институция, преминава през фаза на преход и продължава през реинтеграция и последваща грижа в общността. Този подход включва участието на много различни институции, които използват ефективно сътрудничество и ресурси, като следват рамката на модела (Фигура №5).

Фигура №5. Етапи на преход

Моделът за превенция на риска от рецидив следва три основни принципа, (Фигура №6):

Фигура №6. Основни принципи на модела

Моделът за превенция на риска от рецидив е насочен към развитие на три фази за намаляване на престъпността сред младежите (Фигура №7):

Фигура №7. Фази за намаляване на престъпността

Фаза 1: Подготовка

Това е етапът, който започва от влизането в корекционно – възпитателната (ВУИ) или ресоциализираща институция (Поправителен дом) и е насочен към идентифициране на рисковите фактори, довели до антисоциалното поведение, както и оценка на нуждите и силните страни на всеки непълнолетен, част от химерна група. Въз основа на тази оценка се изготвя индивидуален план за рехабилитация и необходимостта от подготовка на индивида за успешна ресоциализация в общността, след изтърпяване на наказанието.

Фаза 2: Връщане у дома

Това е преходен етап, който започва два месеца преди датата на освобождаване, като младежите се преместват в затворнически общежития в близост до дома им. В тази фаза на модела, участват доставчици на услуги в общността и екипи по условно освобождаване, които изготвят подробен план график на услугите и надзора, които ще започнат в деня на освобождаването.

Фаза 3: Пребиваване в дома

Третият етап започва в деня на освобождаването и продължава до успешното приключване на условното освобождаване и реинтеграция в общността. На база изготвените индивидуални планове през предходния етап, изградените екипи работят в посока, освободените непълнолетни, участници в химерни групи да имат възможност да получават достъп до поддържащи услуги, програми за лечение на зависимости и корекция на поведението и следят за спазването на условията за освобождаването.

Реинтеграцията на непълнолетните, основана на *Модела за превенция на риска от рецидив*, поставя нуждата от промяна на политиките и реструктуриране на процедурите, чрез създаване на култура, която подкрепя основните цели на модела.

1. Оценка и класификация (институционален етап)

➤ Непълнолетните, част от химерни групи настанени в ресоциализираща или корекционно – възпитателна институция получават стандартизирана, обективна, всеобхватна оценка, която може да бъде използвана за последващо насочване към интервенции, отговарящи на техните потребности;

➤ При необходимост се изготвя допълнителна оценка при непълнолетни с психични проблеми, здравословни проблеми или злоупотреба с психоактивни вещества;

➤ Оценяват се междуличностните умения, нивото на грамотност, професионални способности, образователно ниво и историята на трудовата заетост;

➤ Търси се информация за семейният живот на непълнолетните, като се детерминират основните фактори и причини в семейната среда, оказали влияние за противоправното поведение на непълнолетните, които са част от химерни групи;

2. Поведение и програма

➤ Разработване на единен план за случая, който е достъпен за всички членове на екипа по управление;

➤ Редовно преразглеждане на случаите, с цел елиминиране на проблеми, отнасящи се до програмата по време на институционалната фаза;

➤ Изготвяне на периодични реценки и при необходимост внасяне на промени в плана;

➤ Гарантиране и улесняване на достъпа от всички непълнолетни, за получаване на основни медицински грижи, както и достъп до услуги;

➤ Справяне, чрез когнитивно – поведенчески подходи, насочени към специфичните нужди и рискове;

➤ Целеви интервенции за справяне с рисковите фактори и причини, довели до антисоциалното поведение и антисоциални нагласи;

➤ Организиране на когнитивно – поведенчески групи, според нивото на риска;

➤ Осигуряване на ефективно лечение при наличие на злоупотреба с наркотични вещества;

➤ Ангажираност на семействата – предоставяне на услуги и подкрепа, с цел въстановяване и укрепване на връзките между непълнолетните и техните семейства;

➤ Образование/работа – обучение на младите хора в професионални компетенции, базирани на търсенето на пазара на труда;

➤ Участие в просоциални дейности и формиране на жизнени умения;

3. Подготовка за преход

Този етап започва от 3 до 6 месеца преди непълнолетния да се върне в общността. В тази фаза се изготвя план график на надзора и необходимите услуги, които се отнасят до жилищно настаняване, образование, трудова заетост, както и други области, в които младите хора и техните семейства имат.

➤ Създаване на екип за подготовката за преход, който включва непълнолетното лице, семейството, пробационен служител, ръководителя на случая и доставчици на услуги;

➤ Разработване на план за повторно въвеждане в общността и идентифициране на услугите, предназначени за посрещане на специфичните нужди;

- Проучване на възможностите за жилищно настаняване в общността;
- Непрекъснатост на грижите – свързаност на доставчиците на услуги в общността преди освобождаването и обучение в непрекъснатост на грижите след това;

4. Подготовка за освобождаване

- На база на информацията от направената оценка, при необходимост се назначава обществен надзор след освобождаването на лицето;
- Условието за освобождаване трябва да отговарят на нивото на риска, като се набляга на силните страни и ресурсите, с които разполагат индивидите;
- Определяне начините за плащане на текущите разходи;

5. Надзор и предоставяне на услуги

- Осигуряване на копие от плана за реинтеграция в общността на лицата и разясняване на условията и сроковете включени в него;
- Използване на добри практики за надзор, които съпътстват нивото на риска;
- Използване на ресурсите на общността за подпомагане изпълнението на плана за надзор, редовни консултации на членовете на семейството и общността, до приспособяването на младежите към дома или кварталната среда;
- Периодична оценка на развитието на успешен преход на младежите в общността и евентуална промяна на плана за надзор;
- Подпомагане за спазване на правилата, като се има предвид, периода на припособяване към тях;
- Осигуряване на стабилност при жилищното настаняване на младежите, с цел предотвратяване на бездомността и извършване на рецидив;
- Осигуряване на достъп когнитивно поведенчески интервенции, които да подпомогнат просоциалното развитие на младежите;
- Насърчаване към просоциални дейности, които ще ангажират младежите и техните семейства;
- Осигуряване на достъп до образователни услуги, съответстващи на нивото на младежите, техният стил на учене и професионални цели;

6. Стимули и приключване на санкциите

- Използване на структурирани стимули и положителни подкрепления за насърчаване на условията за освобождаване;
- Създаване на организирана структура, която да налага санкции при наличие на асоциално поведение;

➤ Повторно налагане на наказанието лишаване от свобода, трябва да бъде последна възможност за справяне с нарушенията;

7. Последващи грижи

➤ Провеждане на оценка на общността, идентифицираща пропуските в ресурсите и услугите в общността;

➤ Програмите за превенция, трябва да се използват като услуги след освобождаването;

➤ Изграждане на общност, подпомагаща стратегическото планиране на полицейските дейности в общността, развитие на ресурсите за реинтеграция и разширяване на услугите в общността;

Жилищни условия – улесняване достъпа до жилища на младежите и техните семейства на достъпни цени и максимално използване на жилищните ресурси в общността;

Системи за психично здраве – Осигуряване на координирани и ефективни услуги за психично здраве в общността;

Системи за лечение на злоупотреба с наркотични вещества

Системи за деца и семейства - Насърчаване на междуведомствените усилия за подобряване на услугите, подпомагащи деца и семейства и достъпност до ефективни обществени програми;

Системи за образование - Осигуряване на безпроблемни начини за повторно включване на младежите в училище и предоставяне на набор от образователни услуги;

Системи за развитие на работна сила – Осигуряване на търсещите работа трудови умения за намиране и поддържане на заетост, което ще допринесе за тяхната самостоятелност.

Младежката престъпност е сред неотложните въпроси, които създават необходимост от въвеждане на работещи модели за превенция, доказали своята ефективност при все по-разпространяващия се криминогенен риск, обхващащ подрастващите и младите хора. От важно значение е създадените в световната практика – модели и програми за превенция, да бъдат внедрени и реализирани у нас, поради негативните показатели и усложнената криминогенна обстановка в страната. Нереализираните през годините политики в областта на икономиката, социалната сфера, образованието и културата са натрупали значими обществени негативи, генериращи престъпна дейност. Взаимодействието и координацията между институциите не постига желаните и целени резултати. Това налага активизиране на

противодействието на престъпността и предприемане на изпреварващи действия за недопускане настъпването на неблагоприятни прояви в нейното развитие¹. Превенцията на риска от включване на непълнолетни в химерни групи, както и превенцията на риска от повторни антисоциални дейности е от изключително значение за противодействието на престъпността като цяло. Изучаването на проблемните области, реализирането на конкретни механизми за предотвратяване на причините, водещи до създаване на условия за престъпни ситуации, както и промяна в законодателната рамка, по отношение на непълнолетните са само част от необходимите промени, които следва да се реализират. От друга страна добрата селекция и използването на социалнопедагогически инструментариум за работа с деца в конфликт със закона, е условие за ефективност и резултатност на превантивната социалнопедагогическа работа.

ИЗВОДИ

На основа на получените резултати от проведеното изследване, могат да бъдат направени следните **ИЗВОДИ**:

1. Криминогенният потенциал на химерните групи се формира в семейната среда – първата референтна група, в която протича процеса на социализация. Характеризираща се със своята дисфункционалност, неефективност и отрицателно въздействие, тя е основният криминогенен фактор, моделиращ асоциални и антисоциални нагласи у децата, както и личностни диспозиции, които на по-късен етап могат да способстват за формиране на готовност за извършване на престъпно действие. Формирането на криминогенния потенциал на химерната група е свързан с наличната идентификация на индивида с криминалната действителност като модел на социално поведение, а нейният манталитет с избора на криминални варианти за преодоляване и разрешаване на проблеми, и постигане на жизнени цели.

2. Химерната група като референтна за подрастващите моделира криминогенно поведение, тъй като в нея съществува изградена противообществена нагласа, асоциална ценностна система, вторична девиация и наличие на собствена идеология, чрез която се поддържа криминогенна активност на индивидите. Криминогенният потенциал на химерните групи се развива в приятелската среда, в която непълнолетните спазват

¹ Стратегия за превенция на престъпността (2012 – 2020)

определени норми на поведение, съответстващи на интересите на групата. Девиантната норма придобита в семейната среда, се прехвърля на ниво приятелска група, която има противообществена предразположеност и се изразява под формата на криминогенни настроения и действия.

3. Училищната дезадаптация е основният фактор за наличие на дефицити в социализацията, поради което една голяма част от отклоненията в поведението на химерните групи се проявяват в училищното функциониране и могат да бъдат определени като неграмотни, трудноадаптиращи се деца, проявяващи чести конфликти. Отчуждението на химерните участници от училищната среда засилва негативните проявления в поведението им, превръща се в източник на отрицателни емоционални преживявания, което от своя страна води до актуализиране на девиантните постъпки.

4. Маргинализираните общности, в които растат и се социализират химерните групи създават условия за развитие на криминогенен риск, чрез възприемане на съдържанието на тази микросреда, в която социалните норми са представени като традиции и се предават от поколение на поколение. Социалната среда подчинява личността и изисква от нея да следва културния модел на общността, от която произлиза.

Фокусирането върху основните фактори и причини, водещи до девиантно поведение, както и неговото модифициране в делинквентно при химерните групи, е от важно значение за тяхното предотвратяване. Разкриването на детерминантите, определящи престъпната насоченост на непълнолетната личност е основен елемент за борбата с престъпността като цяло. Ранната интервенция и минимизирането на рисковете в начален етап, осигурява възможност за ефективна превенция на противоправното поведение. Криминалното заразяване произтича от комплекс от фактори и води до ескалиране на антисоциалното поведение до степен, позволяваща извършването на тежки насилствени престъпления.

Препоръки

1. Ефективна и професионална работа, както и задължителни консултации с родители на непълнолетни - участници в химерни групи, която да бъде законово регламентирана, като предложение за превенция.
2. При непълнолетни, които растат в непълни семейства и са свидетели или жертва на насилие, да се осигури незабавна закрила и възможности за насочването им за консултация и терапевтична работа, водена от психолози.
3. Непълнолетни, отпаднали от образователната система, с много свободно време се оказват в обкръжението на други правонарушители и лесно стават част от тяхната субкултура. За това е необходимо да се използват всички механизми за задържане на младежите в училище.
4. Липсата на възможности за включване на неграмотни непълнолетни лица, отпаднали още в начален курс в програми за придобиване на професионална квалификация.
5. Създаване на алтернативни възможности за придобиване на образователна степен чрез групово организирана форма на обучение и по специално изготвена програма, за което да получават съответен документ.
6. Въвеждане на добри световни практики, като **(The Michigan Youth Reentry Model)** *Модела за превенция на риска от рецидив*, с цел да се намалят противообществените прояви и престъпността сред непълнолетните, чрез система от услуги и екипи за надзор.
7. Преосмисляне на изискванията за назначаване на работещите в системата на корекционно-възпитателната и ресоциализираща дейност с непълнолетни в конфликт със закона и включване на социални педагози и психолози в работата с тази категория лица.
8. Оценка на общности с висок криминогенен риск и извеждане на децата от тази среда, както и настаняването им в специализирани институции или приемни семейства, с цел превенция от виктимизиране.
9. Разработване на програми и услуги в общността, с цел предотвратяване на престъпността сред непълнолетните.
10. Тясно сътрудничество между всички институции, работещи в сферата на детското правосъдие, закрила на детето и превантивна дейност.

ПРИНОСИ

В България проблемът за все по-нарастващата криминогенна активност сред непълнолетните не е получил необходимото внимание от страна на отговорните институции. В рамките на този дисертационен труд:

1. Направена е дефиниция на химерната група като девиантна субкултура с криминогенен потенциал.
2. Обоснована е необходимостта от разработване на ефективни механизми за справяне с криминогенния риск, на който са подложени непълнолетните, в условията на съвременната реалност.
3. Разгледани са основните фактори, детерминиращи криминогенния потенциал на участниците в химерни групи и са изведени същностните причини за конституирането на криминогенни групи от непълнолетни.
4. Предложен е социалнопедагогически модел за превенция – от една страна насочен към основните рискови фактори, а от друга на риска от рецидив на повторни девиантни и делинквентни прояви.
5. Изследвани са параметрите на химерната група като девиантна субкултура с криминогенен потенциал.
6. На база на получените резултати, могат да се разработят механизми за футурологичен анализ и превенция на криминогенния потенциал на деца и младежи.
7. Дадени са препоръки за практиката, с цел превенция на престъпността сред непълнолетните.
8. Основните положения на дисертационния труд могат да бъдат използвани за изграждане на превантивни механизми, както и за намаляване на риска от рецидив при деца в конфликт със закона и включването им в химерни групи.

Списък с публикации по темата на дисертацията:

1. Димитрова, Р. (2018). Децата в конфликт със закона и участието им в химерни групи, сп. Стратегии на образователната и научна политика, Vol.26, №6, 579-591.
2. Димитрова, Р., Цанков, Н. (2018). Химерната група в училище като нова субкултура, Научно-методическо списание – Личностно развитие на учениците в съвременното образование и общество (том 9), Благоевград, 110-117.
3. Димитрова, Р. (2019). Специфични обучителни трудности при участници в химерни групи, Internacional journal, Scientific Paper, Vol.31.2., 555-559.
4. Димитрова, Р. (2019). Училището като среда за конституиране на химерните групи, Седма международна научна конференция „Съвременното образование – условия, предизвикателства и перспективи.